

ИЧКИ ИШЛАР ОРГАНЛАРИДА ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ФАОЛИЯТИНИ ЖИНОЯТ-ПРОЦЕССУАЛ ТАЪМИНЛАШ: ХОРИЖ ВА ЎЗБЕКИСТОН ҚОНУНЧИЛИГИ НОРМАЛАРИНИНГ ҚИЁСИЙ ТАҲЛИЛИ

Муродов Бахтиёржон Баходирович,

Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги
Академияси тергов фаолияти кафедраси бошлиғи,
Юридик фанлар доктори, профессор.

Бобомуродов Фарход Боймуротович,

Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги
Академияси тезкор-қидирув фаолияти кафедрасининг
мустақил изланувчиси,
Юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD).

АННОТАЦИЯ

Мақолада ички ишлар органларида тезкор-қидирув фаолиятини жиноят-процессуал жиҳатдан таъминлашга оид хориж ва миллий жиноят-процессуал қонунчилиги нормалари, шу жумладан, Россия, Қозоғистон, Беларусь, Озарбайжон, Қирғизистон, Молдова, Тожикистон, Туркменистон, Украина ва Ўзбекистон Жиноят-процессуал кодексларининг тезкор-қидирув фаолиятига тааллуқли нормалари мазмун-моҳияти таҳлил қилиниб, илмий асослантирилган тақлиф ва тавсиялар билдирилган.

***Калит сўзлар:** тезкор-қидирув фаолияти, тезкор-қидирув тадбири, тезкор-қидирув фаолиятининг натижалари, жиноят-процессуал кодекс.*

АННОТАЦИЯ

В статье анализируется содержание норм зарубежного и национального Уголовно-процессуального законодательства, касающихся Уголовно-процессуального обеспечения оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел, в том числе норм Уголовно-процессуального кодекса России, Казахстана, Беларуси, Азербайджана, Кыргызстана, Молдовы, Таджикистана, Туркменистана, Украины и Узбекистана, касающихся оперативно-розыскной деятельности и рекомендации изложены.

***Ключевые слова:** оперативно-розыскная деятельность, оперативно-розыскное мероприятие, результаты оперативно-розыскной деятельности, уголовно-процессуальный кодекс.*

ABSTRACT

The article analyzes the content of the norms of foreign and national Criminal procedure legislation concerning the Criminal procedure support of operational investigative activities, including the norms of the Criminal Procedure Code of Russia, Kazakhstan, Belarus, Azerbaijan, Kyrgyzstan, Moldova, Tajikistan, Turkmenistan, Ukraine and Uzbekistan, concerning Operational investigative activities. and the recommendations are outlined.

Keywords: *operational-search activity, operational-search event, results of operational-search activity, criminal procedure code.*

КИРИШ

Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, ички ишлар органларининг тезкор-қидирув фаолиятида жиноят-процессуал ҳуқуқий муносабатлар муҳим ҳисобланиб, ушбу муносабатлар жиноят содир этилганлиги ҳақида ариза ва хабар келиб тушган вақтдан бошлаб, жиноят процессининг барча босқичларида жиноятни фош этишга қаратилган тезкор-қидирув тадбирлари ва тергов ҳаракатларини амалга ошириш жараёнида юзага келади. Яъни, тезкор-қидирув фаолиятининг натижаларидан процессуал қарорлар қабул қилишда яъни, жиноят ишини қўзғатишдан рад этиш, жиноят ишини қўзғатиб, суриштирув ва тергов жиноят ишларини юритишда фойдаланиш тезкор-қидирув фаолияти ва жиноят-процессуал ҳуқуқий муносабатларни вужудга келтиради. Ички ишлар органларида тезкор-қидирув фаолиятини жиний-процессуал таъминланиши жиноят-процессуал кодекс нормалари асосида тартибга солиниб, ушбу нормаларни таҳлил қиламиз. Жумладан, **Россия Федерациясининг** Жиноят-процессуал кодексига асосий тушунча сифатида тезкор-қидирув фаолиятининг натижалари(5-м); терговчининг суриштирув органига тезкор-қидирув тадбирларни ўтказиш ҳақида ёзма топшириқлар бериши(38-м); суриштирув органи сифатида ички ишлар ходимлари тезкор-қидирув фаолиятини амалга ошириш ваколатига эгаллиги(40-м); суриштирув органининг раҳбари қўл остидаги ходимларига тезкор-қидирув тадбирларни амалга ошириши ҳақида кўрсатмалар бериши(40.2-м); суриштирувчининг тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи органнинг тезкор бўлинмасига тезкор-қидирув тадбирларини амалга ошириш ҳақида ёзма топшириқ бериш ваколатини мавжудлиги(41-м); тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи орган ходимларини холис сифатида ишга жалб этилмаслиги(60-м); жиноят содир этишда гумонланаётган, айбланаётган шахсларга нисбатан тезкор-қидирув тадбирлари Россия

Федерациясининг “Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисида”ги қонунга зид равишда ўтказилиб, тўпланган далиллар, номақбул далил деб топилиши (75-м); тезкор-қидирув фаолиятини натижаларидан исботлашда фойдаланиш(89-м); ҳибсда сақланаётган гумонланаётган шахсга нисбатан тезкор-қидирув тадбирларини ўтказиш зарур бўлганида, тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи суриштирув органи ходимининг гумон қилинувчи билан учрашувларига жинойт иши олиб борилаётган суриштирувчи, терговчи ёки суднинг ёзма рухсати билан йўл қўйилиши (95-м); тезкор-қидирув фаолиятини натижалари номақбул далиллар асосида тўпланганда жинойт содир этишда гумонланаётган шахс ҳибсда сақланмаслиги(108-м); жинойтга оид хабарларни текширишда суриштирув органига тезкор-қидирув тадбирини ўтказиш бўйича ёзма топшириқ бериши; суриштирувчи, терговчининг тақдимномаси асосида прокурор рухсати билан тезкор-қидирув тадбирлари ўтказилиши 30 кунга узайтирилиши(144-м 3-қ.); тергов органи раҳбарига жинойт иши юборилганида, суриштирув органи у иш бўйича теров ҳаракати, тезкор-қидирув тадбирини фақат терговчи номидан амалга ошириши, жинойт содир этган шахс топилмаган ҳолатда тергов органи раҳбарига жинойт иши юборилган тақдирда, суриштирув органи жинойт содир этган шахсни аниқлаш бўйича тергов ва тезкор-тергов чораларини кўриши, уларни натижаси тўғрисида терговчига хабар бериши (157-м 4-қ.); дастлабки терговни амалга оширувчи тергов гуруҳи ишига тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи мансабдор шахсни жалб қилиниши(163-м 2-қ.); терговчи тергов ҳаракатига тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи органнинг мансабдор шахсини жалб қилиб, баённомада қайд этиши(164-м 7-қ.); жинойтларни тегишлигига кўра, Тергов кўмитасининг дастлабки тергов ва суриштирув органлари томонидан тергов қилиниб(151-м); ишда гумонланувчи ёки айбланувчи тариқасида жалб қилиниши лозим бўлган шахсининг шахси аниқланмаса, уни аниқлаш чораларини кўриши, қочиб кетган бўлса қидирув эълон қилиш ҳақида қарор қабул қилиб(209-м); тегишли суриштирув органига қидириш ҳақида ёзма топшириқ бериши(210-м); тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи органларнинг мансабдор шахслари суриштирув гуруҳининг ишига жалб қилиниши(223.2-м 2-қ.)[1] каби қоидалар назарда тутилгани; **Қозоғистон Республикасининг** Жинойт-процессуал кодексида асосий тушунча сифатида биринчи инстанция суди тезкор-қидирув фаолиятини назорат қилувчи прокурорнинг процессуал ҳаракатларига рухсат бериши(7-м 9-қ.); тезкор ҳисобларни, ноошкора ўтказилган тезкор-қидирув тадбирлари материалларини лозим топганда талаб қилиш ваколатини судга

берилгани (53-м 6-қ.); тезкор-қидирув фаолиятининг қонунийлигини прокурор томонидан назорат қилиниши(58-м 1-қ.); терговчи юритувидаги жиноят иши бўйича ўтказилган суриштирув органининг ноошкора тергов ҳаракатлари ва тезкор ҳисоблари билан танишиши(60-м 9-қ.); суриштирув органи раҳбари жиноятчиликка қарши курашишда тезкор-қидирув, жиноят-процессуал, жумладан, ноошкора тергов ҳаракатларини амалга ошириш, уларнинг натижасини тергов органига тақдим этиш ҳақида кўрсатмалар бериши(62-м 2-қ.); жиноят ишига жалб қилинган гувоҳ тезкор-қидирув фаолияти, ноошкора тергов ҳаракати материаллари, шахсга доир маълумотлардан ташқари жиноят иши бўйича аризаچининг аризаси, кўрсатмаси, бошқа ҳужжатлар билан танишиб чиқиш ҳуқуқига эгаллиги(65¹-м 2-қ.11-б); жиноят ишига жалб қилинган ҳимоячи тезкор-қидирув фаолияти, ноошкора тергов ҳаракати материалларидан ташқари жиноят иши бўйича ҳимояси остида бўлган шахсга доир маълумотлар билан танишиб чиқиш ҳуқуқига эгаллиги (70-м 5-қ.); миллий хавфсизлик хизмати, ички ишлар, коррупцияга қарши курашиш хизмати, иқтисодий жиноятларни тергов қилиш хизматининг терговчилари томонидан тегишлилигига кўра, жиноятлар теров қилиниб(187-м); гумон қилинувчи ёки айбланувчи қочиб кетганида қидириб топиш ҳақида тегишли суриштирув органига ёзма топшириқ бериши (292-м); ноошкора тергов ҳаракатларини амалга ошириш(30-боб); тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи тезкор бўлинмалари тезкор-қидирув тадбирини жиноят-процессуал кодекс ва “Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисида” қонунда назарда тутилган талаблар асосида ўтказиш(673-м)[2]; **Беларусь Республикасининг** Жиноят-процессуал кодексига халқаро қидирувда юрган шахсни топшириш асосий тушунча сифатида белгиланиб, қидирувда юрган шахсни ушлашда комплекс тезкор-қидирув тадбирларини амалга ошириши(6-м); прокурор терговга қадар текширув материалларидаги тезкор-қидирув фаолиятининг натижалари билан танишишга, тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи субъектларга юритувидаги жиноят ишлари бўйича тезкор-қидирув тадбирларини амалга ошириш юзасидан ёзма топшириқ бериши(34-м); терговчи тезкор-қидирув фаолияти материаллари билан танишиб чиқиши, тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи орган ходимларига тергов қилаётган жиноят иши бўйича, шунингдек, жиноят тўғрисидаги ариза ёки хабарни кўриб чиқиш билан боғлиқ материал бўйича ёзма топшириқ бериши, бундай топшириқни бажариш тезкор бўлинмалар учун мажбурийлиги(36-м); суриштирув органи жиноятларнинг олдини олиш, фош этишда зарур тезкор-қидирув тадбирларини амалга

ошириши(37-м 2-қ. 4-б.); суриштирув органи раҳбари жиноят иши бўйича терговчи, прокурор ва судни ёзма топшириқлари бажарилишини, шунингдек, жиноятларни олдини олиш, аниқлаш ҳамда фош этиш билан боғлиқ тезкор-қидирув тадбирини амалга оширишни ташкил этиши, суриштирувчиларга тезкор-қидирув тадбирларини амалга ошириш ҳақида кўрсатмалар бериши(38-м 2, 4-қ.); суриштирув олиб бораётган шахс суриштирув органи раҳбарига тезкор-қидирув тадбирлари, тергов ва бошқа процессуал ҳаракатларни амалга ошириш бўйича кўрсатма бериш тўғрисида асосли илтимоснома билан муурожаат қилиши(39-м 3-қ.); тезкор-қидирув фаолиятига амалга оширувчи органларга махфийлик асосида кўмаклашаётган ёки ошкора кўмаклашаётган бошқа шахс ва тезкор-қидирув фаолиятига амалга оширувчи орган ходимининг розилигини олмасдан туриб гувоҳ тариқасида сўроқ қилинмаслиги (60-м 8-б.); гумон қилинувчи, айбланувчи, жабрланувчи, гувоҳнинг кўрсатмалари, шу жумладан, уларнинг аудио ва видео ёзувлари; эксперт хулосалари; ашёвий далиллар; тергов ҳаракатлари баённомалари, суд мажлисининг аудио ёки видео ёзувлари, тезкор-қидирув фаолияти материаллари, ахборот ташувчи воситалар далилларнинг асосий манбасини ташкил этиши(88-м 2-қ.); телефон сўзлашувларини эшитиш тезкор-қидирув тадбирларини ўтказиш ҳақида баённома тузилиши(99-м); тезкор-қидирув фаолияти давомида олинган материаллар қонунчиликка биноан текширилган ва баҳоланганда далил бўлиши(101-м); тезкор-қидирув фаолиятини амалга ошириш орқали далилларни йиғиш (103-м); терговчининг ёзма топшириғида кўрсатилган жойда тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи органни ходими тезкор-қидирув тадбирларини амалга ошириб, бу ҳақида 10 кун ичида жавоб маълумотномасини тақдим этиши (184-м 4-қ.); жиноят ишлари терговчига топширилганда суриштирув органлари томонидан тезкор-қидирув тадбирларини ўтказиш терговчининг ёзма топшириғи билан амалга оширилиши, шахси аниқланмасдан қолган жиноят ишлари терговчига топширилганда эса тезкор-қидирув тадбири 10 кун муддатда амалга оширилиб, қўшимча муддат терговчининг ёзма топшириғи билан белгиланиши(186-м 4-қ.); тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи органга кўмаклашган шахс ёки махфий асосда кўмаклашган шахсларни тергов ҳаракатларига жалб этиш тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи орган ва ушбу шахсларнинг розилиги олинб, хавфсизлик чоралари кўрилган ҳолда амалга оширилиши(192-м 4-қ.); жиноятларни тегишлигига кўра, тергов қўмитаси ва давлат хавфсизлик хизматининг дастлақби тергов органларининг терговчилари томонидан тергов

қилиниб (182-м), ишда айбланувчи тариқасида жалб қилиниши лозим бўлган шахсининг шахси аниқланмаса, уни аниқлаш чораларини кўриши, қочиб кетган бўлса қидирув эълон қилиш ҳақида қарор қабул қилиб, тегишли суриштирув органига қидириш ҳақида топшириқ бериши(248-м); тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи органларга кўмаклашган шахсларнинг хавфсизлигини таъминлашда уларнинг шахсига оид маълумотлар жиноят ишини рўйхатида шартли равишда бошқа номда (ф.и.ш. ўзгартириб) киритилиши (262-м 3-қ;) суд мажлисида ушбу шахсларни иштирок этишини таъминлашда тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи органнинг топшириғига биноан хавфсизликни таъминловчи орган томонидан хавфсизлик чораси кўрилиши(281-м 3-қ)[3] **Озарбайжон Республикасининг** Жиноят-процессуал кодексига жиноятларни фош этиш, бедарак йўқолган шахсларни қидириб топиш ёки йўқолган мулкни излаш бўйича прокурор ва терговчининг топшириғи асосида тезкор-қидирув чоралари амалга оширилиши ва кўрилган чоралар ҳақида хабарномани қабул қилиши(84, 85-мм); суриштирувчи томонидан жиноятларни фош этиш, бедарак йўқолган шахсларни қидириб топиш, йўқолган мулкни излаш юзасидан тезкор-қидирув чораларни кўриш ҳақида суриштирув органига топшириқ бериши; кейинчалик жиноят иши терговчи, прокурорга такдим этилганида, терговчи ва прокурорнинг ёзма кўрсатмасига биноан суриштирув органи томонидан тезкор-қидирув чоралари амалга оширилиши; суриштирув органи раҳбари тезкор-қидирув тадбирларни амалга оширилишини ташкиллаштириши (86-м); **Озарбайжон Республикасининг** “Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисида”ги қонун талабалари асосида тезкор-қидирув фаолияти амалга оширилиб, жиноят-процессуал кодексга биноан текширилиб, баҳолангандан сўнгига далил ҳисобланиши(137-м); тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи органлар, суриштирувчи, терговчи, прокурор ва суднинг жисмоний ёки юридик шахслардан иш юзасидан далилларни тўплаши(143.2-м); ҳибсга олинган шахсни тезкор-қидирув тадбирларини амалга ошириш мақсадида тергов ҳибсхонасидан вақтинча ушлаб туриш жойига кўчиришга йўл қўйилмаслиги(159¹-м 6-б); тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи суриштирув органи ходими томонидан хизмат вазифасини бажариш билан боғлиқ ёки бошқа содир этган жинояти ҳақидаги хабар прокурор томонидан кўриб чиқилиши(208-м 2-қ.); суриштирув органи раҳбари жиноят иши қўзғатилгандан сўнг 10 кун ичида терговчи ва прокурорнинг топшириғига асосида дастлабки терговни процессуал раҳбарликда амалга оширилишида алоҳида тергов ҳаракатлари ёки тезкор-

қидирув чоралари белгиланиши (214-м 3-қ. 4-б.); жиноятларни тегишлигига кўра, тергов қўмитаси ва давлат хавфсизлик хизматининг дастлабки тергов органларининг терговчилари томонидан тергов қилиниб(215-м), ишда айбланувчи тариқасида жалб қилиниши лозим бўлган шахснинг шахси аниқланмаса, уни аниқлаш чораларини кўриши, қочиб кетган бўлса қидирув эълон қилиш ҳақида қарор қабул қилиб, тегишли суриштирув органига айбланувчини қидириш ҳақида топшириқ бериши(278-м); тезкор-қидирув фаолиятининг материаллари, иш учун аҳамиятга нарса ва ҳужжатлар турли турар жой, хизмат ёки ишлаб чиқариш биноси ёки боша жойда ёки шахсда бўлганда терговчи тинтув(242-м 1-қ), агарда тезкор-қидирув фаолияти материаллари, аҳамиятга эга объектлар ва ҳужжатларни жойи ва кимдалиги аниқ бўлса олиб қўйиш тергов ҳаракатлари амалга оширилиши(242-м 3-қ); суд назорати ўз ваколати доирасида тергов ҳаракатларини мажбурий ўтказиш, процессуал мажбурий чораларини қўллаши, тезкор-қидирув чораларини амалга ошириш ёки дастлабки тергов ўтказиш жойидаги тегишли биринчи инстанция суди томонидан амалга оширилиши(442-м 1-қ.); шахс ҳуқуқ ва эркинликларини чеклаш, турар жой, мулк дахлсизлиги, давлат, хизмат, тижорат сирин билан боғлиқ тезкор-қидирув тадбирларини ўтказишда суднинг (терговчининг тақдимномаси ва прокурор илтимосномаси асосида) рухсат берилиши(442-м 2-қ.); телефон суҳбатларини тинглаш; почта-телеграф ва бошқа ёзишмаларни текшириш; алоқанинг техник каналлари ва бошқа техник воситалардан маълумот олиш; биноларни, шу жумладан, турар-жой, ўралган қурилиш майдончалари, иншоотлар ёки ер участкаларини текшириш; техник воситалар ёрдамида ёки овоз ёзиш мосламалари, видео, фото, кино ва бошқа суратга олиш мосламаларини ўрнатиш орқали яшаш жойини кузатиш; одамларни кузатиш тезкор-қидирув тадбирлари суднинг қарори асосида амалга оширилиши(445-м 1-қ.); кечиктириб бўлмайдиган вазиятларда тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи органнинг асосланган қарори асосида тезкор-қидирув тадбирлари амалга оширилиб 48 соат ичида суд назоратини амалга оширувчи судга ва дастлабки терговни процессуал бошқаришни амалга оширувчи прокурорга тезкор-қидирув тадбирини ўтказиш тўғрисида асосли қарор тақдим этилиши (445-м 2-қ.); суднинг қарори асосида тезкор-қидирув тадбирлари ўтказишда: тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи органнинг илтимосномаси, дастлабки терговни процессуал бошқарувчи раҳбар ва прокурорнинг тақдимномаси; илтимосномага тезкор-қидирув тадбирини амалга оширилишига асос бўладиган зурур ҳужжатлар иловани қилиниши, зарар

хужжатлар илова қилинмаганида прокурор ёки суднинг назорат функциясини амалга оширувчи судья томонидан ушбу хужжатлар талаб қилиниши; илтимосномада тезкор-қидирув тадбирини амалга ошириш сабаби, кимнинг ҳуқуқлари чекланиши, тадбир қаерда ўтказилиши, кимлар иштирок этиши, қандай натижага эришиш мумкинлиги, тезкор-қидирув тадбирни ўтказмасдан туриб тезкор-қидирув фаолиятининг вазифаларини ҳал этиб бўлмаслиги каби маълумотлар кўрсатилиши(446-м); суднинг рухсати асосида амалга ошириладиган тезкор-қидирув тадбирларини ўтказиш юзасидан мурожаат қилиниши ёпиқ судда, яқка тартибда судья томонидан 24 соат ичида, айрим ҳолларда 48 соат ичида кўриб чиқилиши, ушбу масалани ҳал этиш суд мажлиси котиби, илтимоснома киритувчи, прокурор ҳамда судья иштирокида амалга оширилиши(447-м); судья илтимосномани ўрганиб чиқиб, тезкор-қидирув тадбирларини ўтказиш ҳақида қарор чиқариши ёки илтимосномани рад этиши(448-м); суднинг қарорисиз тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширган мансабдор шахс устидан судга шикоят қилишини (449-м); тезкор-қидирув тадбирини ўтказиш ҳақида суднинг чиқарган қарори, прокурорнинг протести юзасидан шикоят қилиниши(454-м)[4]кабилар белгиланганлиги; **Қирғизистон Республикасининг** Жиноят-процессуал кодексига прокурор томонидан тезкор-қидирув фаолиятини, судгача иш юритишни амалга оширувчи орган томонидан қонунларга риоя этилишини ва бажарилишини назорат қилиши(34, 35-мм); терговчининг жиноятларни фош этиш, бедарак йўқолган шахсларни қидириб топиш ёки йўқолган мулкни излаш бўйича суриштирув органида маълумотнома олиши, юритувидаги жиноят иши бўйича суриштирув органига тезкор-қидирув тадбирларини амалга ошириш бўйича ёзма топшириқлар бериши(37-м); суриштирув органи жиноятларни олдини олиш ва фош этиш ҳамда қидирувда юрган шахсларни аниқлаш, фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқларини чекламайдиган тезкор-қидирув тадбирини амалга ошириш, шунингдек, жиноятларни фош этиш ва далиллар тўплашда махсус тергов ҳаракатини терговчининг топшириғи асосида тез-кор-қидирув тадбирлари орқали амалга ошириши(39-м); жиний гуруҳга ёки уюшган гуруҳга ёки жиний ташкилотга киритилган тезкор-тергов фаолиятини олиб борувчи органнинг мансабдор шахсининг хавфсизлигини таъминланиш орқали маълум бўлган ҳолатлар тўғрисидаги маълумотларни аниқлаш мақсадида уни гувоҳ сифатида сўроқ қилингандан кейин далил сифатида ишлатилиши(82-м 4-қ.); ҳибсга олинган гумон қилинувчи билан тезкор-қидирув фаолияти билан шуғулланадиган ходимлар мулоқотга киришишида ушбу жиноят иши бўйича терговчининг ёзма

топшириғи ҳамда фақатгина адвокат иштирокида йўл кўйилиши(101-м 2-қ.); жиноят содир этилганлиги сабабли суриштирув органи воқеа жойини кўриқлаши, жиноят изларини сақлаб қолиш учун зарур чораларни кўриши, шунингдек терговчи, прокурорнинг топшириғига кўра тезкор-қидирув ва шошилиш чораларни кўриши, жиноят содир этган шахсни аниқлаш, жиноят изларини топиш, ўғирланган мулк ва далил сифатида фойдаланиш мумкин бўлган ҳақиқий маълумотларни аниқлаштириши(152-м); терговчи, прокурор, терговга қадар текширув вақтида суриштирув органига тезкор-қидирув тадбирларини амалга ошириш ҳақида мажбурий ёзма кўрсатма бериши(153-м); терговчи тергов жойида суриштирув органига тезкор-қидирув тадбирларини амалга ошириши ҳақида ёзма топшириқ бериши, унинг топшириғини 10 кун ичида бажариш лозимлиги(160-м); жиноятларни тегишлилигига кўра, ички ишлар, миллий хавфсизлик хизмати, прокуратура органлари ҳамда жазони ижро этиш тизимининг терговчилари томонидан тергов қилиниб(159-м); махсус тергов ҳаракатларини амалга ошириш(31-боб); ишда айбланувчи тариқасида жалб қилиниши лозим бўлган шахснинг шахси аниқланмаса, уни аниқлаш чораларини кўриши, қочиб кетган бўлса қидирув эълон қилиш ҳақида қарор қабул қилиб, тегишли суриштирув органига қидириш ҳақида топшириқ бериши (248-м)[5]; **Молдова Республикаси** Жиноят-процессуал кодексида асосий тушунча сифатида суд қарорида асосида махсус қидирув тадбирлари амалга оширилиши(6-м 25-б); прокурорнинг илтимосномаси асосида махсус қидирув тадбирига рухсат берилиши(41-м 1-қ.6²-б.); пророр жиноят содир этган шахсларни жиноий жавобгарликка тортиш юзасидан махсус қидирув тадбирини амалга оширишда ёзма кўрсатмалар бериши(52-м 1-қ. 14-б.); жиноий тақибни амалга оширувчи суриштирув органи махсус қидирув тадбирларни амалга оширили-шини ташкиллаштириши(56-м 2³-б.); жиноий тақибни амалга оширувчи суриштирув ходими прокурорга жиноят-процессуал ҳаракатлар ва махсус қидирув тадбирларни амалга ошириш учун суддан санкция олинishi учун илтимоснома билан мурожаат қилиши ҳақида таклиф киритиши(57-м 2-қ. 4-б.); гумон қилинувчига нисбатан махсус қидирув тадбирлари ўтказилиши прокурорнинг тасдиқлаган қарори асосида амалга оширилиши(63-м 1-қ. 4-б.); махсус қидирув тадбирлари натижаларидан жиноят-процессуал қонунчилик талаблари асосида йиғилган бўлсагина далил сифатида фойдаланиши (93-м 2-қ.8-б.,4-қ); айблов хулосаси маълум даражада ҳимоя остидаги гувоҳнинг кўрсатмаси ёки махсус қидирув тадбирлари натижасида олинган далилларга асосланмаслиги(101-м 5-қ.); нарса ва ҳужжатларни олиб кўйишда жиноий

тақибни амалга оширувчи органнинг қарори асосида махсус қидирув тадбирлари амалга оширилиши(126-м 1-қ.); суднинг рухсати асосида 8 та, прокурорнинг рухсати асосида 7 та махсус қидирув тадбирлари “Махсус қидирув тадбирлари ҳақида”ги қонунда назарда тутилган ихтисослаштирилган бўлинмаларнинг қидирув ходимлари томонидан амалга оширилиши(132²-м, 303, 304, 307-м); суд, прокурор ва жинойт тақибни амалга оширувчи органнинг юритувидаги жинойт иши, халқаро шартномалар асосида келиб тушган сўровлари ҳамда бошқа давлатларнинг ҳуқуқни муҳофаза қилувчи оранларининг сўровлари асосида махсус қидирув тадбирлари ўтказилиб, прокурор ушбу махсус қидирув тадбирларини мувофиқлаштириши(132³-м); кечиктириб бўлмайдиган вазиятларда прокурор ва суднинг рухсати асосида ўтказиладиган махсус қидирув тадбирлари қидирув бўлинмаси раҳабарининг қарори асосида амалга оширилиб, бу ҳақда 24 соат ичида прокурор ва судга хабар берилиши(132⁴-м 3-қ.); адвокат ва унинг мижозига нисбатан махсус қидирув тадбирларини амалга ошириш тақиқланиши(132⁴-м 10-қ.); қидирув бўлинмаси ходими ҳар бир ўтказган махсус қидирув тадбирлари ҳақида баённома тузиши(132⁵-м); ниқобланган қидирув тадбирини амалга ошириш зарурати юзага келганда прокурор бу ҳақида судьяни хабардор қилган ҳолда махсус қидирув тадбирлари амалга оширилиши(136-м 3-қ.); жинойтларни тегишлигига кўра, ички ишлар, божхона хизмати, коррупцияга қарши курашиш миллий маркази, давлат солиқ хизмати терговчилари томонидан тергов қилиниб(253-м), ишда айбланувчи тариқасида жалб қилиниши лозим бўлган шахснинг шахси аниқланмаса, уни аниқлаш чораларини кўриши, қочиб кетган бўлса қидирув эълон қилиш ҳақида қарор қабул қилиниб, тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи органнинг қидирув бўлин-маларига прокурор орқали қидириш ҳақида ёзма топшириқ бериши (287²-м); шахси аниқланмасдан тўхтатилган жинойт ишлари юзасидан тезкор-қидирув фаолияти амалга оширилиб, амалга оширилган ишларни 6 ойда бир мартаба прокурор томонидан текширилиши(287²-м 2-қ.); суднинг махсус қидирув тадбирларини амалга оширишга рухсат бериши (300-м 1-қ.)[6]; **Тожикистон Республикасининг** Жинойт-процессуал кодексида тезкор-тергов тадбирлари давомида фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқларини чеклаш тўғрисидаги материалларни кўриб чиқиш тартиби(35¹-м); прокурор суриштирув органи ходимларига тезкор-қидирув фаолиятини амалга ошириш ва бажарилиши мажбурий бўлган тергов ҳаракатларини ўтказиш бўйича ёзма кўрсатмалар бериши, улардан тергов ҳаракатларини ишлаб чиқаришда ёрдам беришни талаб

қилиши(39-м); суриштирувчи суриштирув органи раҳбари топшириғига кўра, кечиктириб бўлмайдиган ҳолаларда дастлабки тергов талаб қилинадиган жиноят ишини қўзғатиш, шошилиш тергов ҳаракатлари ва тезкор-қидирув тадбирларини ўтказиш ва бу ҳақда прокурор ва дастлабки тергов органларига 24 соат ичида хабар бериши(41-м); ушбу кодекс талаблари шартлари асосида тезкор-қидирув фаолияти натижалари олинган бўлсагина далил сифатида тан олинши(84-м); далиллар йиғишда корхоналар, ташкилотлар, муассасалар, мансабдор шахслар ва фуқаролар, шунингдек тезкор-тергов фаолияти билан шуғулланувчи органлардан ишга тегишли ҳужжатлар ва буюмларни тақдим этишни талаб қилиши(86-м); иш терговчига топширилганидан кейин, суриштирув органи терговчининг топшириғига биноан, тезкор-қидирув тадбирларини амалга ошириши, жиноят содир этган шахсни аниқлашнинг имкони бўлмаганда иш терговчига топширилганида, суриштирув органи жиноят содир этган шахсни аниқлаш учун тезкор-қидирув тадбирларини амалга ошириши, амалга оширилган ишлар ҳақида терговчини хабардор қилиши(153-м); агарда бошқа ҳудудда тергов ҳаракатларини амалга ошириш лозим бўлса, терговчини ўзи амалга ошириши ёки ўша ҳудуддаги терговчига ёки суриштирув органига топшириши, терговчи тезкор-қидирув тадбирлари ўтказилиши ҳақида ёзма топшириқни дастлабки тергов бошланган жой ёки дастлабки тергов ўтказилаётган бошқа ҳудуднинг суриштирув органига топшириши, унинг топшириғи 15 кун ичида бажарилиши(162-м); прокурор дастлабки тергов ва суриштирув органларидан жиноят ишлари, ҳужжатлар, материаллар ва содир этилган жиноятлар тўғрисидаги бошқа маълумотларни суриштирув ва терговнинг боришини, тезкор-қидирув тадбирини ўтказишни талаб қилиши(168-м); жиноятларни тегишлигига кўра, ваколатли тергов органларини терговчиси томонидан тергов қилиниб(161-м), ишда айбланувчи тариқасида жалб қилиниши лозим бўлган шахснинг шахси аниқланмаса, уни аниқлаш чораларини кўриши, қочиб кетган бўлса қидирув эълон қилиш ҳақида қарор қабул қилиниб, тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи органини қидириб бўлинмаларига қидирув топшириғи берилиши (232-м)[7]; **Туркменистон Республикасининг** Жиноят-процессуал кодексига прокурор ўз ваколатлари доирасида жиноят ишларини қўзғатишнинг қонунийлигини таъминлаб, тезкор-қидирув фаолияти, суриштирув ва дастлабки тергов органлари томонидан процессуал ҳаракатларни амалга оширишда қонунларнинг бажарилишини назорат қилиши(71-м); суриштирув органлари ушбу кодекс талабларига биноан жиноятларни очиш ва уларни содир этган

шахсларни аниқлаш мақсадида видеоёзув, кино-фотосуратлар, овоз-ёзувларидан фойдаланган ҳолда тезкор-қидирув тадбирларини амалга ошириши, жиноят иши бўйича далил сифатида фойдаланиши мумкин бўлган фактик маълумотларни аниқланиши(77-м); қонун талабларига риоя қилинган ҳолдан олинган тезкор-қидирув фаолияти натижалари ушбу кодекснинг далилларни тўплаш, ўрганиш ва баҳолашни тартибга солувчи қоидаларига мувофиқ жиноят ишини исботлашда фойдаланилиши(138-м); агар тергов ҳаракатлари бошқа жойда ўтказиш зарур бўлса, терговчи шахсан ўзи амалга ошириши ёки ушбу ҳаракатларни бошқа терговчига ёки ушбу жойнинг суриштирув органига топшириши, терговчи дастлабки тергов жойидаги суриштирув органига қидирув ҳаракатлари ёки тезкор-қидирув тадбирларини ўтказишни топшириши, унинг топшириғи 10 кун муддатда кечиктирилмай бажарилиши(225-м); прокурор жиноят ишлари, ҳужжатлар, материаллар ва содир этилган жиноятлар тўғрисидаги бошқа маълумотларни, тезкор-қидирув фаолияти билан шуғулланувчи, тергов органларидан текшириш учун олиши (234-м); жиноят иши терговчига топширилганидан кейин, суриштирув органи терговчининг топшириғига биноан, тезкор-қидирув тадбирларини амалга ошириши, жиноят содир этган шахсни аниқлашнинг имкони бўлмаганда, шундай жиноят ишлари терговчига топширилганида эса, суриштирув органи жиноят содир этган шахсни аниқлаш учун тезкор-қидирув тадбирини амалга ошириб, амалга оширилган ишлар ҳақида терговчини хабардор қилиши(235-м); телефон, радио ва бошқа техник воситалар, шу жумладан, компьютер технологиялари ва электрон почта орқали хабарларни ушлаб қолиш суриштирув ва терговчининг прокурор тасдиқлаган қарори асосида тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи органга ижро этиш учун юборилиши(282-м); жиноятларни тегишлигига кўра, прокуратура, миллий хавфсизлик ва ички ишлар органларининг терговчиси томонидан тергов қилиниб(224-м), ишда айбланувчи тариқасида жалб қилиниши лозим бўлган шахснинг шахси аниқланмаса, уни аниқлаш чораларини кўриши, қочиб кетган бўлса қидирув эълон қилиш ҳақида қарор қабул қилиниб, тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи органнинг бўлинмаларига қидирув топшириғи берилиши 310, 311-м);[8]; **Украина Республикасининг** Жиноят-процессуал кодексига гумон қилинувчи, айбланувчи тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи органларнинг ноқонуний ҳаракат ёки ҳаракатсизлиги натижасида қабул қилган қарорлари, етказилган моддий зарарни қоплаши юзасидан шикоят қилиши, уларга қўйилган гумон ёки айб тасдиқланмаса обрўйини тиклашни талаб

қилишлари(42-м); Украина “Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисида” қонунига биноан тезкор бўлинмалар томонидан алоҳида шахс ва шахслар гуруҳининг ғайриҳуқуқий ҳатти-ҳаракатлари тўғрисида қайд этилган фактик маълумотлар, ушбу кодекс шартларига биноан жиноят процессида далил сифатида фойдаланиши(99-м); тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи органнинг ноқонуний қарори, ҳаракат ёки ҳаракатсизилиги натижасида етказилган зарар, қонунда назарда тутилган тартибда Украина давлат бюджети ҳисобидан қопланиши(130-м 1-қ.); жиноятларни тегишлигига кўра, хавфсизлик хизмати, иқтисодий хавфсизликни амалга оширувчи детектив органи, коррупцияга қарши курашиш миллий бюроси ва прокуратура органларининг терговчилари томонидан тергов қилиниб(216-м), ишда гумонланувчи тариқасида жалб қилиниши лозим бўлган шахснинг шахси аниқланмаса, уни аниқлаш чораларини кўриши, қочиб кетган бўлса терговчи ва прокурор қидирув эълон қилиш ҳақида қарор чиқарилиб, тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи органга ёзма равишда қидирув топшириғи берилиши(281-м); ноошкора тергов (қидирув) ҳаракатларини амалга ошириш (21-боб)[9]; **Ўзбекистон Республикасининг** Жиноят-процессуал кодексида терговчи ўз юритувига қабул қилган ишлар бўйича тезкор-қидирув тадбирларини бажариш тўғрисида ёзма топшириқ беришга, терговга қадар текширув ёки тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи органларга шахсларни ушлаб туриш, мажбурий келтириш, қидириш тўғрисидаги қарорларнинг ижросини топширишга, улардан айрим тергов ҳаракатларини юритишда кўмаклашишни талаб қилиши(36-м); суриштиручи ўз юритувига қабул қилган ишлар бўйича тезкор-қидирув тадбирларини бажариш ҳақида ёзма топшириқлар беришга, терговга қадар текширув ёки тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи органларга шахсларни ушлаб туриш, мажбурий келтириш, қидириш тўғрисидаги қарорларнинг ижросини топширишга, улардан айрим тергов ҳаракатини юритишда кўмаклашишни талаб қилиши(38¹-м); 14 та терговга қадар текширув органларидан 7 та тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи органлар жиноят аломатларини ва жиноят содир этган шахсларни топиш, жиноят иши юзасидан далил тариқасида фойдаланиш мумкин бўлган маълумотларни аниқлаш мақсадида илмий-техника воситаларидан фойдаланган ҳолда, зарур чораларни кўриш мақсадида тезкор-қидирув тадбирларини амалга ошириши(39¹-м 2, 3-қ.); терговга қадар текширувни ёки тезкор-қидирув тадбирларини амалга оширувчи органнинг мансабдор шахси зиммасига терговчи, суриштирувчи юритаётган иш бўйича айрим процессуал

ҳаракатларни ва тезкор-қидирув тадбирларини ўтказиш тўғрисидаги топшириқларини бажариш ҳамда терговчига, суриштирувчига процессуал ҳаракатларни бажаришида кўмаклашиши, гумон қилинувчидан, айбланувчидан ёки судланувчидан тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи органларнинг мансабдор шахслари томонидан аризалар, тушунтиришлар ёки кўрсатувлар олиш мазкур жиноят иши ўз юритишида бўлган суриштирувчининг, терговчининг, прокурорнинг ёки судьянинг ёзма рухсатига асосан ва фақат ҳимоячи иштирокида амалга ошириши(39²-м 4, 6-қ.); гумон қилинувчи амалда ушланган ёки жиноят жойида ушлаш билан боғлиқ тезкор-қидирув тадбири амалда яқунланган пайтдан бошлаб ҳимоячига эга бўлиши(48-м 1-қ.); тезкор-қидирув тадбирларининг натижалари фақат қонун талабларига мувофиқ олинган бўлса, ушбу кодекс нормаларига мувофиқ текширилган ва баҳоланганидан кейин ҳамда ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ходимларининг ёки тезкор-қидирув тадбирида иштирок этган бошқа шахсларнинг ҳаракатларига боғлиқ бўлмаган ҳолда шахсда жиноят содир этиш учун шаклланган қасд мавжуд бўлганлигидан далолат берса, ушбу натижалар далил сифатида тан олинishi(81-м 3-қ.); далиллар 15 та тергов ҳаракатлари ва 16 та тезкор-қидирув тадбирларини ўтказиш орқали тўпланиши(87-м 1-қ.); шахс амалда ушланган ёки уни жиноят жойида ушлаш билан боғлиқ тезкор-қидирув тадбири амалда яқунланган пайтдан бошлаб у билан боғлиқ процессуал ҳаракатлар амалга оширилгунига қадар унинг ҳимоячи билан холи учрашиши таъминланиб, бу ҳақда баённома тузилиши(225-м 5-қ.); терговга қадар текширувни амалга оширувчи органнинг мансабдор шахси жиноятга оид аризалар, хабарлар ва бошқа маълумотларни кўриб чиқиши, шахсни ушлаб туриш, шахсий тинтув ва олиб қўйиш, ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечириш, экспертиза ўтказиш, тафтиш тайинлаш, тезкор-қидирув тадбирларини ўтказиши (329-м 2-қ.); терговчилар гуруҳи раҳбари терговга қадар текширувни амалга оширувчи орган ва тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи органга тергов ҳаракатларини ёки тезкор-қидирув тадбирларини олиб бориш тўғрисида топшириқлар ва кўрсатмалар бериши (355-м 5-қ.); жиноятларнинг тегишлилига кўра, ички ишлар, прокуратура ва давлат хавфсизлик хизматининг терговчилари томонидан жиноят ишлари тергов қилиниб, айбдор шахснинг кимлиги аниқланмаганида ёки у терговдан яширинганида уни аниқлаш ва қидириб топиш вазифаси ички ишлар органларининг тезкор бўлинмаларига юклатилиши(345, 365-м); терговчи тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи орган орқали айбланувчи тариқасида ишда иштирок этишга жалб

қилиниши лозим бўлган шахсни аниқлаш ва уни жавобгарликка тортиш чораларини кўриши (367-м 2-қ.); ишда айбланувчи тариқасида иштирок этиш учун жалб қилиниши лозим бўлган шахсни аниқлаш учун дастлабки тергов органлари ва тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи органларни жалб қилган ҳолда кўшимча тергов ва процессуал чораларни қўллаш зарур бўлганда прокурор ишни судга қадар юритишнинг ҳар қандай босқичида жиноят ишини дастлабки тергов шаклида тергов қилиш учун дастлабки тергов органига ўтказиши ёки ўз иш юритувида олиши(381⁵-м 4, 5-б.); агар суриштирув ушбу кодекснинг 364-моддаси 1-бандида белгиланган асосларга кўра тўхтатилган бўлса, суриштирувчи тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи органлар орқали ишда айбланувчи тариқасида иштирок этишга жалб қилиниши лозим бўлган шахсни аниқлаш ва уни жавобгарликка тортиш чораларини кўриши(381⁹-м 2-б.); прокурор терговга қадар текширувни ёки тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи органлардан ишларни текшириш учун, содир этилган жиноятларга оид тезкор-қидирув материалларни ва бошқа маълумотларни талаб қилиб олиши(382-м 3-қ. 2-б.); терговга қадар текширувни ёки тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи органга шахсни ушлаш, мажбурий келтириш, қидириш ҳақидаги қарорлар, суднинг қамокқа олиш ёки уй қамоғи тарзидаги эҳтиёт чорасини қўллаш тўғрисидаги ажримини ижро этишни, шунингдек, прокурор ёки прокуратура терговчиси юритувидаги ишлар юзасидан жиноятларни очиш ва жиноят содир этган шахсларни аниқлаш учун зарур чораларни кўриш тўғрисида кўрсатмалар бериши (382-м 3-қ. 9-б.); телефонлар ва бошқа телекоммуникация қурилмалари орқали олиб бориладиган сўзлашувларни эшитиб туришга ҳамда улар орқали узатиладиган ахборотни олишга, уй-жой дахлсизлиги, ёзишмалар, телефон орқали сўзлашувлар, бошқа сўзлашувлар, алоқа тармоқлари орқали узатиладиган почта, курьерлик жўнатмалари ва телеграф хабарлари сир сақланиши ҳуқуқларини чекловчи ҳамда абонентлар ёки абонент қурилмалари ўртасидаги боғланишлар ҳақида ахборот олишга қаратилган тезкор-қидирув тадбирларини ўтказишга рухсат бериши (382-м 3-қ. 12-б.); терговга қадар текширувни ёки тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи органларга терговга қадар текшириш ўтказиш, ишларни кўзғатиш ва тергов қилиш билан боғлиқ бўлган кўрсатмаси мажбурийлиги(382-м 4-қ.) мазмунидаги қоидаларнинг белгилангани ички ишлар органларида тезкор-қидирув фаолиятини жиноят-процессуал таъминлашга ҳуқуқий асос бўлади.

Ички ишлар оганларида тезкор-қидирув фаолиятини жиноят-процессуал жиҳатдан таъминлашда юқорида санаб ўтилган давлатларнинг жиноят-процессуал соҳасида қонунчилиги ўрганилганда *тезкор-қидирув фаолиятига тааллуқли ҳуқуқ нормасининг сони бўйича*: Озарбайжонда 21 та; Молдовада 20 та; Россияда 18 та; Беларусда 17 та; Ўзбекистонда 16 та; Қирғизистонда 34 та; Қозоғистонда 29 та; Тожикистонда 10 та; Турманистонда 10 та; Украинада 37 та нормалар мавжудлиги; *ҳуқуқ нормасини қўлловчи субъектлар бўйича*: суд, прокуратура, давлат хавфсизлик хизмати органлари, тергов қўмитаси, коррупцияга қарши кураш миллий бюроси, давлат солиқ хизматининг терговчилари, терговга қадар текширувни, тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи органларнинг тезкор ходимлари томонидан процессуал ва тергов ҳаракатлари ҳамда тезкор-қидирув тадбирлари амалга оширилиши; *ҳуқуқ нормаси асосида ҳал қилинадиган масалалар бўйича*: ёзма топшириқ ва ёзма кўрсаматлар ижросини таъминлаш; шахсни ушлаб туриш; жиноятларни олдини олиш ва очиш, қидирувда юрган шахсларни (бедарак, терговдан ва суддан яширинганларни) қидириб топиш; шахснинг конституциявий ҳуқуқ ва эркинликларини чеклаш ва чеклаш билан боғлиқ бўлмаган тезкор-қидирув тадбирларини амалга ошириш; юридик ва жисмоний шахсларнинг мурожаатларини кўриб чиқиш ҳамда далилларни тўплаш; *ҳуқуқ нормасининг мазмуни асосида тузиладиган ҳужжатлар бўйича*: ариза, баённома, далолатнома, тақдимнома, илтимоснома, қарор каби ҳужжатларнинг расмийлаштирилиши маълум бўлди. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодекс нормаларида назарда тутилган тезкор-қидирув фаолиятини таъминлашга оид қоидалар мазмунида Ўзбекистон Республикасининг 2012 йил 25 декабрдаги “Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисида”ги қонун нормаларига ҳавола қилинган бўлиб, назаримизда ушбу икки қонун мазмунида тезкор-қидирув фаолиятини жиноят-процессуал жиҳатидан таъминлашнишида ҳуқуқий бўшлиқлар борлигини кўрсатмоқда. Масалан, ички ишлар органларининг тезкор бўлималарнинг ҳуқуқий мақоми жиноят-процессуал кодекснинг 39²-моддаси бўйича терговга қадар текширувни амалга оширувчи органнинг мансабдор шахси деб юритилади. Ушбу мансадор шахслар томонидан терговга қадар текширув даврида тезкор-қидирув тадбирлари амалга оширилиб, тезкор-қидирув фаолиятини натижалари юзасидан жиноят ишини кўзғатишдан рад этиш ҳақида қарор қабул қилиниши ёки суриштирувчи, теговчига тақдим этилади. Жиноят-процессуал қонунчиликда терговга қадар текширувни амалга оширувчи органнинг мансабдор шахси томонидан амалга

оширилган тезкор-қидирув тадбирлари тезкор-қидирув фаолиятининг натижалари бўлиб, ушбу кодекс талаблари асосида далил сифатида тўпланиб, текшириб ва баҳоланганидан кейингина мақбул далил деб топилиши ҳақида қоидалар белгиланган. Далилларни тўплашда суриштирувчи, терговчи ва прокурорга терговга қадар текширувни амалга оширувчи органнинг мансабдор шахси кўмаклашиб, уларнинг амалиётда тузаётган ҳужжатлари жиноят-процессуал кодекс нормалари билан тартибга солинманганлиги, шунингдек, ЖПКнинг 367-моддаси 2-қисмида: *“терговчи тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи орган орқали айбланувчи тариқасида ишда иштирок этишга жалб қилиниши лозим бўлган шахсни аниқлаш ва уни жавобгарликка тортиш чораларини кўриши шарт”* мамунидаги қоидалар 7 та тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи органга тааллуқли бўлиб, амалиётда ушбу вазифани фақат ички ишлар органларининг тезкор бўлинмалари амалга ошириши, ушбу масалада юқорида таҳлил қилинган хориж давлатларнинг жиноят-процессуал қонунчилигида шахси аниқланмаган ёки айбланувчини қидиришга оид жиноят ишлари ҳаракатдан тўхтатилиб, терговчи ва прокурорнинг қарори асосида тегишли суриштирув органига шахсни излаш ёки қидириб топиш вазифаси мажбурият сифатида ююклатилганлигини кўриш мумкин. Ўзбекистон Республикасини Жиноят-процессуал кодексида ушбу мажбурият ички ишлар органларининг тезкор бўлинмаларига юклатилган. Ваҳоланки, прокуратура ҳамда давлат хавфсизлик хизмати тизимларида фаолият кўрсатаётган тезкор бўлинмалар ходимлари етарли эканлигини инобатга олиб, тезкор-қидирув фаолиятининг вазифаларини ҳал этиш билан боғлиқ иш юкласини тенг тақсимланишини таъминлаш зарур.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексида жами **16 та** (36, 38¹, 39¹, 39², 48, 81, 87, 225, 329, 345, 355, 364, 367, 381⁵, 381⁹, 382) нормалар тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи тезкор бўлинмаларнинг маълум функцияларни бажаришга оид нормалардан иборат эканлиги, бундан ташқари, **34 та** (95¹, 135, 136, 137, 139, 140, 141, 162, 172, 174, 180, 182, 183, 187, 187², 213, 218, 219, 222, 320¹, 320², 321, 322, 328, 331, 333, 334, 336, 338, 587, 588, 589, 590, 591) нормаларида терговга қадар текширувни амалга оширувчи органнинг мансабдор шахси томонидан айрим тергов ҳаракатлари, процессуал ҳаракатлар ҳамда тузиладиган ҳужжатларни расмийлаштиришга доир умумий қоидалар, ушбу органнинг мансабдор шахси томонидан амалга ошириладиган вазифалар кўрсатилган бўлиб, ички ишлар органлари тезкор бўлинмалари тезкор-қидирув фаолиятининг вазифаларини ҳал этишда *биринчидан*, жиноят-процессуал

қонунчиликда назарда тутилган қоидаларга тўлиқ амал қилмаслиги, *иккинчидан*, айрим ҳужжатлар мазмунан тўлиқ тузилмаслиги; *учинчидан*, тезкор-қидирув тадбирини амалга оширишда қонун талабларига риоя қилинмаслиги масалан, назорат остида олиш тезкор-қидирув тадбирини амалга оширишда 1 нафар шахсга нисбатан тадбир ўтказиш ҳақида қарор тузилиб, аслида икки ёки ундан ортиқ шахслар 1 та қарор асосида ушланиб, Жиноят кодексининг 273, 276-моддалари юзасидан процессуал тартибда тегишли ҳужжатлар тузилиши; *тўртинчидан*, терговга қадар текширув вақтида намуна олиш ҳақида далолатнома тузилиши, ушбу ҳаракат қонунчиликда назарда тутилмаганлиги; *бешинчида*, терговга қадар текширув вақтида жисмоний ва юридик шахслар томонидан нарса ва ҳужжатларни тақдим қилиш ҳолатлари кузатилиб, ушбу тергов ҳаракати ҳам Жиноят-процессуал кодекснинг 329-моддаси 2-қисмида кўрсатилмаганлиги; *олтинчидан*, фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқлари ва эркинликларини чеклаш билан боғлиқ тезкор-қидирув тадбирлари прокурорнинг санкцияси асосида амалга оширилиши, аслида ушбу ҳолат Ўзбекистон Республикаси Конституциянинг 19-моддаси: “*Фуқароларнинг Конституция ва қонунларда мустақкамлаб қўйилган ҳуқуқ ва эркинликлари дахлсиздир, улардан суд қарорисиз маҳрум этишга ёки уларни чеклаб қўйишга ҳеч ким ҳақли эмас*” мазмунига зид ҳисобланиб, Қозоғистон, Беларусь, Озарбайжон, Молдова каби ривожланган давлатларни жиноят-процессуал қонунчилигида шахснинг конституциявий ҳуқуқ ва эркинлигини чеклаш билан боғлиқ тергов ҳаракатлари суднинг қарори (санкция) асосида амалга оширилишини таъкидлаб ўтиш мумкин.

ХУЛОСА

Юқоридагиларни инобатга олиб қуйидагилар таклиф этилади:

биринчидан, ички ишлар органларида тезкор-қидирув фаолиятини жиноят-процессуал таъминлашда Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодекс нормалари мазмунидаги мавҳумлик ва ҳуқуқий бўшлиқларни тўлдириш, биринчи навбатда тергов органлари ва тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи органларнинг жиноят-процессуал қонунчиликда назарда тутилган вазифа, мажбуриятларни бажариш билан боғлиқ иш юкламаларини қайта кўриб чиқиш лозим. Энг аввало, тергов органларини бирлаштириб, Ўзбекистон Республикасида ҳуқуқни муҳофаза қилувчи орган сифатида фаолият кўрсатадиган Тергов қўмитасини ташкил этиш зарур ва жиноят кодексининг махсус қисмида назарда тутилган жиноятларни тергов қилиш соҳаси ва тегишлилигидан келиб чиққан ҳолда тенг тақсимланиши мақсадга мувофиқдир;

иккинчидан, тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи давлат органлари ўтказган тезкор-қидирув тадбирлари натижалари бўйича ёки ушбу органлар томонидан аниқланадиган жиноят тури бўйича тадбир ўтказилиб, фош этилмасдан қолаётган жиноятлар юзасидан айбланувчини шахсини аниқлаш чораларини кўриш, тегишлилиги бўйича масъул тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи давлат органларининг тезкор бўлинмаси томонидан амалга оширилишини қонунчиликда белгилаш. Бунинг учун ЖПКнинг 367-моддаси 2-қисмини қуйидаги тахрирда: “Тергов қўмитасининг терговчиси тўхтатилган жиноят ишлари бўйича тегишли тезкор-қидирув тадбирларини ўтказилишига ваколатли тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи масъул орган орқали айбланувчи тариқасида ишда иштирок этишига жалб қилиниши лозим бўлган шахсни аниқлаши ва уни жавобгарликка тортиши чораларини кўриши шарт” мазмунида баён этиш лозим;

учинчидан, шахсининг конституциявий ҳуқуқ ва эркинлигини чеклаш билан боғлиқ бўлган “турар жой дахлсизлигига, ёзишмалар, телефон орқали сўзлашувлар ва бошқа сўзлашувлар, алоқа тармоқлари орқали узатиладиган почта, курьерлик жўнатмалари ва телеграф хабарларининг сир сақланишига бўлган ҳуқуқларни чекловчи, шунингдек абонентлар ёки абонент қурилмалари ўртасидаги боғланишлар тўғрисидаги ахборотни олиш” тергов ҳаракатлари ҳамда тезкор-қидирув тадбирларини ўтказишга суднинг рухсати (санкцияси) асосида амалга оширилишини Жиноят-процессуал кодекси ва “Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисида”ги қонунда белгилаш;

тўртинчидан, ички ишлар органлари тезкор бўлинмалари терговга қадар текширувни амалга оширишдаги айрим ҳаракатларини қонуний бўлишини таъминлашда терговга қадар текширув вақтида нарса ва ҳужжатларни тақдим этиш тергов ҳаракатини амалга оширилишини Жиноят-процессуал кодекснинг 329-моддаси 2-қисмида баён этиш ва қуйидаги тахрирда: “Ушбу модда биринчи қисмида кўрсатилган муддат ичида терговга қадар текширув ўтказилиб, унинг давомида қўшимча ҳужжатлар, тушунтиришлар талаб қилиб олиш, шунингдек шахсни ушлаб туриш ушбу Кодекс 162-моддасининг иккинчи қисмига мувофиқ амалга оширилади, шунингдек, шахсий тинтув ва олиб қўйиш, ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечириш, экспертиза ўтказиш, тақдим этилган ашёлар ва ҳужжатларни қабул қилиш, тафтиш тайинлаш ва тезкор-қидирув тадбирлари ўтказилади. Терговга қадар текширув вақтида бошқа тергов ҳаракатларини ўтказиш ман қилинади” мазмунида баён этиш мақсадга мувофиқдир;

бешинчидан, Қирғизистон, Қозоғистон ва Украина қонунчилигига асосланиб тезкор-қидирув фаолиятининг вазифаларини ҳал этилиши билан боғлиқ жиноят ишларини юритишнинг самарадорлигини оширишда Тергов қўмитасининг терговчиси томонидан махсус ваколатли давлат органлари билан бевосита (тўғридан-тўғри) ҳамкорликда махсус (ноошкора) тергов ҳаракатларини ўтказиш тартибини Жиноят-процессуал кодексида белгилаш лозимдир. Хулоса ўрнида шуни айтиш жоизки, ички ишлар органларида тезкор-қидирув фаолиятини жиноят-процессуал таъминланиши тезкор бўлинмалар терговга қадар текшириш, дастлабки тергов ва суд босқичларида топшириқ ва ёзма кўрсатмаларни ҳамда тезкор-қидирув тадбирларини қонун талаблари асосида ташкил этишига хизмат қилади.

REFERENCES

1. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации от 18 декабря 2001 года № 174-ФЗ (с изменениями и дополнениями по состоянию на 07.10.2022 г.) // Электрон манба: continent-online.com (мурожаат вақти: 29.11.2022).
2. *Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 18.11.2022 г.)* // Электрон манба: continent-online.com (мурожаат вақти: 29.11.2022).
3. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь от 16 июля 1999 года № 295-З (с изменениями и дополнениями по состоянию на 20.07.2021 г.) // Электрон манба: continent-online.com (мурожаат вақти: 29.11.2022).
4. Уголовно-процессуальный кодекс Азербайджанской Республики (утвержден Законом Азербайджанской Республики от 14 июля 2000 года № 907-IQ) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 08.07.2022 г.) // Электрон манба: continent-online.com (мурожаат вақти: 30.11.2022).
5. Уголовно-процессуальный кодекс Кыргызской Республики от 28 октября 2021 года № 129 (с изменениями от 18.01.2022 г.) // Электрон манба: continent-online.com (мурожаат вақти: 30.11.2022).
6. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова от 14 марта 2003 года № 122-XV (с изменениями и дополнениями по состоянию на 21.07.2022 г.) // Электрон манба: continent-online.com (мурожаат вақти: 30.11.2022).
7. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Таджикистан от 3 декабря 2009 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 19.07.2022 г.) // Электрон манба: continent-online.com (мурожаат вақти: 30.11.2022).